

ГОЛОВНІ АСПЕКТИ СУТНОСТІ ГУМАНІЗМУ Л. ФЕЙЄРБАХА

В даній статті аналізуються головні аспекти філософії гуманізму Людвіга Фейєрбаха. Розглядаються специфічні ознаки розуміння гуманізму Фейєрбаха та Гегеля. Визначаються можливості застосування концепції гуманізму Фейєрбаха для характеристики сучасного гуманізму.

Розвиток людської спільності певною мірою залежить від пануючого в ній світоглядного спрямування. Існує теоцентричне, соціоцентричне, природоцентричне, антропоцентричне світорозуміння. Абсолютна більшість цих поглядів в тій чи іншій мірі були ведучою стороною світогляду різних епох та якось реалізувались в бутті. Найгірша доля спіткала антропоцентризм. В історії суспільства було багато

вболівальників за втратою людяності, але мало що робилося для її відродження. Останні роки дещо змінили ситуацію. В пошуках нових шляхів розвитку людство все частіше звертається до реального гуманізму. Саме ідеї гуманізму є орієнтиром, який допомагає знайти шлях в тих складних ситуаціях, в які потрапляють народи різних країн в ХХ столітті. Осмислення проблеми гуманізму прямо пов'язане з необхідністю з'ясування людської самототожності, її трансцендентальних засад. Зрештою, проблема гуманізму це проблема історичної долі людства: чи зможе воно знайти загальнолюдські «родовидові» цінності, волю і творчий потенціал для продовження історії [4, с. 49]. Все це забезпечує вигоду актуальності до проблеми, що досліджується.

Гуманізм – це світогляд, у центрі якого ідея людини як вища цінність і пріоритетна стосовно себе реальність у ряді всіх інших матеріальних і духовних цінностей. Гуманісти стверджують рівноправність людини як матеріально-духовної істоти стосовно іншої людини, природи, суспільства. Гуманізм виражає гідність особистості, її зовні відносну, але внутрішньо прогресуючу самостійність, самодостатність і рівноправність перед іншими реальностями.

Гуманізм у вузькому розумінні – це світогляд, що визнає гідність кожної людини вищою цінністю всього людства. Це визначення припускає усвідомлене уявлення про гуманізм, яке доступне тому, хто схильний відчувати і мислити відповідним чином. Гуманізм у широкому контексті – це феномен культури, що стимулює загальний прогрес світової цивілізації. Синтез двох уявлень спричиняє розуміння гуманізму як відкритої системи, що динамічно розвивається: поглядів, уявлень, моральних принципів, що заперечують всі види нерівності між індивідом та суспільством; практичних дій, що реалізують цей принцип в економічній, політичній і юридичній сферах буття. При цьому одне положення в цій системі залишається незмінним – визнання людської гідності вищою цінністю світу. У широкому розумінні під гуманізмом дослідники розуміють прагнення до людяності [1, с. 16].

Л. Фейєрбах був першим філософом, який піддав критиці філософську систему об'єктивного ідеалізму Гегеля. У Фейєрбаха був гегельянський період філософського розвитку, але в лоні гегелівського «абсолютного ідеалізму» визрів і його антитезис – антропологічний матеріалізм. Згідно з Фейєрбахом, єдиними об'єктивними реальними речами є природа і людина. Він закликає перейти від роздумів про потойбічні суті, як це роблять ідеалісти, до вивчення природи і людини. Основою філософії, її початковим пунктом має бути людина, а не абсолютна ідея. Тому, Фейєрбах сам назвав свою філософію «антропологією». Фейєрбах робить спробу, виходячи з антропологічного матеріалізму, розглянути різні форми суспільної свідомості і передусім

релігію. Не Бог створив людину, а людина Бога. Божественна суть, стверджує Фейєрбах, це не що інше, як людська суть, звільнена від індивідуальних меж, об'єктивувалася, а потім – що обожає, шановна в якості потойбічної суті, тобто Бога. Фейєрбах виступав не лише проти ідеалізму, але і проти вульгарного матеріалізму Фохта, Молешотта, які зводили психічні явища до матеріальних фізико-хімічних і фізіологічних процесів. Він постійно підкреслював, що істина не є ні матеріалізм (маючи на увазі вульгарний матеріалізм), ні ідеалізм, а тільки антропологія.

Причини виникнення релігії: інтелектуальна: потребуючи пояснення природних і соціальних явищ і не маючи достатнього рівня знань для наукового обґрунтування спостережуваного, людина створює те, що здається йому правдоподібним фантастичне тлумачення шляхом аналогії із зрозумілими йому фактами; психологічна: усвідомлюючи навколишній світ як щось незрозуміле і вороже, древня людина шукала підтримку могутніх сил, здатних впоратися з нерозв'язними проблемами і захистити його від уявних і реальних небезпек. моральна: будь-який соціальний колектив потребує правил взаємодії між його членами, причому чим складніше його організація, тим небезпечніше спиратися тільки на силу. Релігія – сила, здатна контролювати спілкування між людьми, оскільки заявляє про себе, як про вищу силу, здатну постійно і жорстко контролювати кожного і невідворотно карати за відступ від загальноприйнятих норм. соціально-політична: державність, що розвивається, виникнення страт, що відчужених від суспільства, стоять над ним, наростаюча економічна і соціальна диференціація привели до того, що владі знадобилася ідеологічна підтримка для збереження стабільності політичних структур і демпфування спроб низів суспільства змінити соціально-політичний статус-кво. Релігійні системи, як правило, підтримували державу, правда, поки держава лояльно відносилася до провідної релігійної структури.

На думку Фейєрбаха, «філософія Гегеля – це раціональна містика», «спекулятивна філософія», яка є безпідставною. Абсолютний дух Гегеля є звичайною людською свідомістю, яка відірвана від людини і перетворена в абсолют. Така філософія не зможе досягти істинних результатів, доки вона перебуває в межах «чистої думки». Думка – це кінець, а не початок речей.

Основні філософські твори Л. Фейєрбаха: «До критики філософії Гегеля» (1839), «Про начала філософії» (1841), «Сутність християнства» (1841), «Попередні тези до реформи філософії» (1842), «Основні положення філософії майбутнього» (1843) та багато інших.

Сутність основних положень філософії Фейєрбаха можна звести до таких: природа, буття, матерія – основа, реальність, котра з необхідністю

породжує мислячий дух, розум. Природа, матерія, існує незалежно від мислення, свідомості і будь-якої філософії. Свідомість є продуктом матерії, а не навпаки; природа – основа, на якій діє людина як частина природи; природа – джерело всіх наших знань. Якби не було природи, то наше пізнання не мало б ні спонукань, ні матеріалу, ні змісту. Початок пізнання – відчуття. «Моє відчуття суб'єктивне, але його основа або причина об'єктивна». Пізнання цим не закінчується. «Відчуттями читаємо ми книгу природи, але розуміємо її не відчуттями, а розумом». Людське пізнання – безмежне. «Те, чого ми ще не пізнали, пізнають наші нащадки»; не «абсолютний дух» повинен бути предметом філософії, а «людина, включаючи і природу». Це – «єдиний, універсальний і вищий предмет філософії»; релігія є схибою людини. Вона не має власного змісту. «Божественна сутність є не чим іншим, як людською сутністю, яка об'єктивується і розглядається як окрема сутність». «Людина об'єктивує свою сутність, і в цьому полягає таємниця релігії». «Бог є відособлена, виділена, суб'єктивна, своєрідна сутність людини». «Бог-це відокремлене від людини його Я». «Людина втілює в релігії власну потаємну сутність»; релігію необхідно подолати. В результаті подолання релігії необхідно: на місці віри поставити – невіру; на місці релігії – освіту; на місці Біблії – розум; на місці неба – Землю, на місці Христа – людину. Однак, Фейєрбах не ставить питання про подолання релігії як форми суспільної свідомості. Він намагався надати філософії характер релігії, тобто створити нову релігію, але без бога [3].

Фейєрбах у своєму вченні перебільшував роль форм суспільної свідомості у розвитку суспільства. Він вважав, що періоди розвитку людської історії «відрізняються один від одного лише перемінами в релігії». Однак це не відповідає істині. Християнство існує вже понад 2000 років, а людство у своєму розвитку пройшло вже кілька епох (періодів) – рабовласництво, феодалізм, капіталізм, посткапіталізм тощо, хоча релігія (християнство) не зазнала докорінних змін. Докорінні зміни мало матеріальне виробництво, яке і зумовило подальші суспільні зміни.

Фейєрбах не зрозумів ролі матеріально-предметної діяльності людей як критерію істини у процесі пізнання, замінивши його сумнівним категоричним судженням, що «істинне те, що відповідає сутності роду; неправильне те, що йому суперечить. Іншого закону для істини не існує».

Критикуючи справедливо гегелівську філософію, протиставляючи йому свою матеріалістичну концепцію природи, Фейєрбах абсолютно не зрозумів діалектику Гегеля – саме те, що є найціннішим у його вченні. Він просто відкинув її, як раціональну містику [3].

Однак, Фейербах великий своїм палким захистом матеріалізму, його змістовною розробкою, критикою релігії та ідеалізму, своїм гуманізмом, непохитною вірою в людину, її розум. Насамперед, Фейербах поставив людину у центр своєї філософії. В обґрунтуванні ним моральних принципів людини, якими повинні бути: примноження добра, чиста совість, любов до людини, її прагнення до щастя та її благо. Сутність цих принципів відображає таке судження Фейербаха: «Добрим і моральним є лише той, хто винятково і єдино, абсолютно і безумовно має своїм принципом і критерієм благо людини» і далі «Чиста совість є не що інше, як радість з приводу радості, котра принесена іншій людині»; «Моя моральна вимога до людей обмежується суто тим, щоб вони не робили нічого злого»; «Доброчесність – це власне щастя, котре, однак, відчувається щасливим тільки у зв'язку з чужим щастям» [3].

Гуманізм Фейербаха виявляється у постановці питання про необхідність освіченості людини, набутті нею знань, щоб потіснити віру; у перетворенні самої філософії в релігію, де б у центрі стояв не Ісус Христос, а людина.

Так виглядають головні ідеї, основні положення і принципи філософії Людвіга Фейербаха, вчення якого стало одним із теоретичних джерел марксистської філософії.

Бібліографічний список

1. Бітаєв В. А. Естетичне виховання і гуманізація особи. – К. : ДАКККиМ, 2003. – 232 с.
2. Гегель Г. В. Ф: Сочинения : Т. 21 Энциклопедия философских наук. – Ч. 2. Философия природы. – М., 1934. – 638 с.
3. Фейербах Л. Сочинения в двух томах / пер. с нем. – М. : Наука, 1995. – Т. 2. – 425 с.
4. Черенков М. М. Про дві традиції європейського гуманізму / М. М. Черенков // Мультиверсум. Філософський альманах : зб. наук. пр. / гол. ред. В. В. Лях. – К. : Український центр духовної культури, 2001. – Вип. 26. – С. 48-55.

В данной статье анализируются основные аспекты философии гуманизма Людвиг Фейербаха. Рассматриваются специфические черты гуманизма Фейербаха и Гегеля. Оценивается возможность применения концепции гуманизма Фейербаха для характеристики современного гуманизма.

This article analyzes the major aspects of the philosophy of humanism of Ludwig Feuerbach. Discusses the specific features of humanism by Feuerbach and Hegel. Determines the possibility of applying the concept of humanism of Feuerbach for characterising of modern humanism.